

НА МЕСТУ СУСПРЕТА ДВА СВЕТА

У не превише обимној литератури која обрађује проблеме друштвене историје српског народа у XVIII веку, појава приређених извора представља значајан догађај. Иако извор другог реда, публицистички текст који пружа грађу за антрополошка, етнолошка, историјска, социолошка, језичка и медицинска разматрања, заслужује пуну пажњу историографије и других сродних наука и дисциплина.

Невелика обимом, књига *Вампири у Србији...* представља превод публицистичког текста *Документовано и детаљно саопштење о вампирима или људским крвонијама... (Acten-mäßige und umständliche Relation von denen Vampiren oder Menschengaugern²...)* (стр. 38, нап. 2) опремљеног коментарима, који омогућују једноставније праћење текста и пратећом имаголошком студијом. Чињеница да је у питању први потпуни превод текста писаног немачким писмом XVIII века завређује пажњу, будући да је и добрим зналцима савременог немачког језика и ортографије, оригинал тешко разумљив. Утолико је и напор преводиоца значајнији. Књига је хрестоматија текстова насталих у периоду 1725–1732 године. Настанак је вероватно мотивисан пословним разлозима издавача, с обзиром на актуелну *лајпцишску вампирску расправу* у првој половини XVIII века.

Критичка анализа штампе и публицистике, као и јавног мњења у време њихових почетака, у домаћој науци су још у повоју, те подробна библиографска анализа проф. Клеут има прворазредни научни значај. Уз сва ограничења овог кратког осврта, ваља, ипак, истаћи да књиге попут *Вампири у Србији...*, својом атрактивношћу и научним значајем завређују пажњу научне и шире читалачке публике. Писати приказ више година после објављивања не би имало смисла, те је на овом месту тежиште стављено на историјски контекст појава о којима говори извор донет у књизи *Вампири у Србији...*

Период XVI–XVIII века у Европи означава *време страха* (Delimo, 2003), које је најиспољнији вид имало у страху од смрти. Истовремено је запажен и значајан степен дехристијанизације. Један од одговора државе на овај изазов јесте и појачан начелни верски импулс током XVII и снажење тзв. јавне побожности у XVIII веку. Иако општеевропски феномен, разлике у описивању вампиризма и поступања са покојницима за које се „утврдило“ да су се повампирили, интригирала је хабзбуршке власти у Србији, о чему сведоче извештаји послати централној власти у Бечу. Извештаји су значајни са историјско–антрополошке стране, будући да се у њима поред службеног описа

¹ Марија Клеут (коментари). *Вампири у Србији у XVIII веку. Књига и коментари*. Београд: Службени гласник, 2018, стр. 78.

Припремљено у оквиру пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“, (бр. 179074), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

² https://books.google.rs/books?id=U4TTvwEACAAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, приступљено: 30. 10. 2021).

налазе и мишљења представника Београдске администрације и пренесене изјаве сведока из српског корпуса. Важан детаљ представља присуство хаднађа (поручника), „...који је већ раније учествовао у таквим догађајима...“ (стр. 11), јер указује на начине функционисања српске заједнице. Помен „сеоске заједнице“ (*Dorschaft*), доноси податке о основама уређења нижих административних јединица. Чињеница да представници српског народа нису наведени, већ се испољавају као колектив, потпуно је у складу са начелима кнежинске самоуправе, где кнез сноси колективну одговорност и представља колектив. Такође и израз „поп“ (*der Pope*), за православног свештеника (за разлику од *der Pfarrer*, за римокатоличког, прим. А. П.) указује на улогу свештенства у службеничком апарату Монархије и државноправну разлику признатих вера.

Краљевство Србија, успостављено 1718/1720, као засебна круновина Хабзбуршке Монархије, организована је под управом Неоаквистичке комисије, у чији су састав улазили представници Дворског ратног савета и Дворске коморе (и уз Војну границу, Банат и Ердељ), у ово време представљала провинцију у којој је хабзбуршки двор владао апсолутистички. Тим пре, удаљена и заостала провинција, добијала је у политици цара Карла VI висок степен пажње државне администрације. Вођене државним разлогом, хабзбуршке власти су тежиле упознавању домицилног становништва, његовог интегрисања у државни систем и искорењивања свих облика сујеверја, криминалитета и другог што би неповољно утицало на интересе државе. Потпуна интеграција становништва била је и у складу са идеалом да снага земље лежи у популационом потенцијалу. Здрав и довољно образован поданик био је циљ коме се тежило. Успех се, у овом погледу, разликовао провинцијама, мада је најмањи забележен у Славонији и Србији (Ђорђевић, 2018: 23, 32–41, 64–73).

Краљевство Србија је била подељена на петнаест дистриката, на челу са провизором, уз којег су постављани и ишпан и иберрајтер, док су ниже јединице биле у надлежности наслеђених, (полу)аутономних српских органа. Ишпан је морао знати српски језик, а један број чиновника је и долазио из српског етничког корпуса. Помињање „илирског“ (српског) и турског језика је овде важно и зато што су хабзбуршки званичници разликовали своје поданике (*die Illyrisch-Nation, die servische Nation, natio rasciana*) и непосредно досељене са османске стране границе (*die türkische Unterthanen*). Уз границу и на стратешким правцима су организована војничка насеља, подељена на хајдучка (пешадијска) и хусарска (коњичка), по узору на Војну границу. Извршна команда је додељена српским старешинама (Вуку Исаковићу, Станиши Марковићу Млатишуми и Кости Димитријевићу) (Пецињачки, 1976; Исти, 1977).

Извештај о вампирима у Србији је проистекао управо из оваквог начина функционисања хабзбуршке администрације. Места која се помињу (Медвеђа, Кукљин, Сталаћ, Кисељево) била су значајно погођена Ратом 1716–1718. Насељавање новоосвојених подручја била је једна од основних обавеза и један од најважнијих задатака земаљских

власти. У том светлу се треба тумачити и појава сличног догађаја у Банату, који је под хабзбуршку власт доспео у исто време када и Краљевство Србија (1716–1718) и насељен становништвом са истог подручја. Поменуто село Медвеђа јесте Медвеђа уз обалу Западне Мораве (у Параћинском дистрикту), јер се одмах иза ње помиње суседно село Кукљин. У одговору на извештаје о појави вампира у Србији, наводи се село Кисељево у Градиштанском дистрикту, наведено као село у Мађарској. Иако је Градиштански дистрикт био у саставу Краљевства Србије (Павловић, 1901, 42–43), треба имати у виду чињеницу да је титула краља Србије (*Serviae Rex, König Serviens*) ушла у титулатуру хабзбуршких владара преко средњовековне угарске владарске титулатуре (Точанац, 2008: 15–16, 128–129), те је могуће да је ту дошло до превида аутора списа. Појаве вампира на обали Пека и у Банату, као и доследно позивање на *старе обичаје*, може бити оријентир и један од чинилаца за истраживање националне интеграције, која је у случају српског народа завршена у другој половини XVIII века, а за коју је био потребан устаљен и општеприхваћен културални образац.

Народни обичаји, слични на целокупном простору на којем је српски народ живео, сâмим тим и обичаји везани за вампиризам, ослањају ову претпоставку и указују на ток националне интеграције српског народа. Учешће свештенства и низ (пара)религијских радњи у откривању и уклањању вампира, такође је још један рецидив обнове предхришћанских обичаја под османском влашћу (Чајкановић, 1973: 305–320). Јерархија Карловачке митрополије се упорно борила против таквих појава, те је донета одлука о обавезној школској спреми свештенства и обавезним религијским и верским поукама за становништво. *Монашка и свештеничка правила*, забрањивала су све нехришћанске обичаје и налагала њихово искорењивање (Руварац, 1903; Точанац, 2007).

Напори да се искорене обичаји везани за ископавање „вамписких“ гробова (односно, гробова особа које су проглашене вампирима) трајали су до краја XVIII века. Појава паганских обичаја уграђених у хришћанске култове присутна је и у средњој и западној Европи, а видови „народне религиозности“ једнако снажни као и вера у троједног Бога. Разлика је била у доживљају – присних псеудорелигијских култова и обреда у локалној средини и чврсте вере у недостижног и недодирљивог Бога (Гуревич, 1987).

Са друге стране, тежња хабзбуршких власти да што стекну потпунију слику о свим деловима свог царства (једнако као и територија које су тежиле да освоје) и да све делове потпуно интегришу у средњоевропски круг, имала је своје прагматичне разлоге. Значајну историјску вредност у овом погледу имају извештаји са ухођења непосредно пред ратове. У ово време је почело и насељавање немачког становништва из пренасељених делова Царства, што, свакако, треба довести у везу и са општим ратним полетом 1716. године међу немачким кнежевинама и почецима појаве јавног мњења. Са стручне, медицинске стране, чије се мишљење нарочито ценило у спису о вампирима, нагласак је стављен на врсту, облик испољавања појаве вампиризма,

који се у Србији знатно разликовао од сличних питања у немачком свету. Двојство, у друштвеном погледу, у препознавању и опису вампра је уочљива, иако је њихово постојање на метафизичком нивоу у једној равни. На овај начин се излаже и општа друштвена дистинкција – свако има „своје“ вампире. На овом малом примеру се може уочити сусрет оностраног и оностраног света, што је упадљиво већ на први поглед, али се пажљивијим читањем уочавају и тачке укрштања средњоевропског и оријенталног културалног круга; апсолутистичке монархије и феудалне државе, стручног (протопросветитељског) метода и парарелигијске догме, хабзбуршке империје и осталих немачких држава и њихових односа, српске црквене јерархије и развијеног духовништва и народног веровања крцатог рецидивима словенских и старобалканских паганских култова (након османских освајања надограђених анадолским),³ што овакву грађу чини значајном у истраживању друштвених односа у српском друштву, као и сусрета култура и односа две заједнице неједнаког хијерархијског статуса.

ЛИТЕРАТУРА

- Гуревич, А. *Проблеми народне културе у средњем веку*. Београд: „Графос“, 1987.
- Delimo, Ž. *Strah na zapadu (XIV–XVIII vek)*. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2003.
- Ђорђевић, М. *Краљевство Србија 1718–1739*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 2018.
- Павловић, Д. *Финансије и привреда за време аустријске владавине у Србији (од 1718–1739) по грађи из бечких архива*. Београд: СКА, 1901.
- Пецињачки, С. „Подаци о уређењу србијанске милиције у години 1728/29“. *Зборник радова Народног музеја у Чачку* 7 (1976): 149–186.
- Пецињачки, С. „Распоред домаће милиције аустријске Краљевине Србије у години 1725“. *Зборник радова Народног музеја у Чачку* 8 (1977): 37–59.
- Руvaraц, Д. „Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере“. *Српски Сион* XIII–9 (1903): 273–277.
- Точанац, И. „Београдска и Карловачка Митрополија, Процес уједињења (1722–1731)“. *Историјски часопис* 55 (2007): 201–217.
- Точанац, И. *Српски народно–црквени сабори (1718–1735)*. Београд: Историјски институт, 2008.
- Чајкановић, В. *Мит и религија у Срба*. Београд: СКЗ, 1973.

Алекса Поповић

³ Антонимије које су овде присутне су: средњоевропско-оријентално; народно-државно; онострано-онострано; религијско-магијско; медицинско-лаичко.